

УДК159.923.2(043.3)

Ямницький О. В.

аспірант Південноукраїнського
національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського
м. Одеса, вул. Старопортофранківська, 26

ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОЇ Я-КОНЦЕПЦІЇ МАЙБУТНЬОГО ПРАКТИЧНОГО ПСИХОЛОГА

Стаття присвячена дослідженню основних особливостей Я-концепції особистості майбутнього практичного психолога, пов'язаної з професійним навчанням. У статті розкриваються найбільш розповсюджені підходи до вивчення професійної Я-концепції особистості та основні теоретико-методологічні принципи, які дозволяють заглибити цей процес.

Ключові слова: свідомість, самосвідомість, самосвідомість професіонала, професійна Я-концепція особистості.

Постановка проблеми. Професійна освіта, як сфера життя людини і суспільства, має у своєму розпорядженні можливості формування ціннісних орієнтацій, смислів, адекватних гуманістичним, моральним орієнтирам громадського розвитку. Важливо, щоб для професійного практичного психолога людина, клієнт, виступала не як засіб досягнення цілей, не як об'єкт маніпуляцій, а як рівноправна унікальна особистість. Практичний психолог виступає для клієнта як авторитетна фігура, він як би то успішніший і досвідченіший в житті. Тому формування його професійної самосвідомості виступає гарантом надання якісних психологічних послуг.

Аналіз досліджень та публікацій. На думку О. Г. Спіркіна, якщо свідомість є суб'єктивною орієнтацією людини в середовищі, то необхідною умовою сприйняття нею себе самої є самосвідомість, яка орієнтована на осмислення людиною своїх дій, мотивів поведінки, інтересів, місця та ролі в суспільстві [6]. Під самосвідомістю у психології традиційно розуміються різні, хоча і тісно пов'язані між собою явища. Самосвідомість — це суттєвий чинник не тільки самоконтролю, але й самокритики, самовдосконалення і самоприйняття. Рівень самосвідомості може бути різним — від незначного, швидкоплинного контролю за думаннями, зверненими до зовнішніх об'єктів, до глибоких роздумів, до самого себе, коли «Я» є не тільки суб'єктом, але і основним об'єктом свідомості, коли увага приділяється внутрішньому світу особистості. Самосвідомість — це процес, за допомогою якого людина пізнає себе. Самосвідомість характеризується також своїм продуктом — уявленням про себе — «Я-образом» або «Я-концепцією». Я-концепція — це узагальнене уявлення про самого себе, система настанов щодо власної особистості. І. С. Кон підкреслює, що Я-концепція особистості є динамічним утворенням, а формування, розвиток та зміцнення Я-концепції обумовлені чинниками внутрішнього і зовнішнього порядку [4]. Соціальне середовище робить сильний вплив на формування Я-концепції.

Традиційно в науці виділяються дві форми Я-концепції — реальна та ідеальна. «Я-реальне» — це уявлення особистості про себе (або самооцінка), «Я-ідеальне» — уявлення особистості про себе відповідно до її бажань. За І. С. Коном, реальна і ідеальна «Я-концепції» розрізняються між собою [4].

Виділення нерозв'язаних раніше частин проблеми. На жаль, в психологічній науці існують суттєві прогалини в дослідженні особистості майбутнього практичного психолога, зокрема, це стосується особливостей його професійної Я-концепції, ціннісно-мотиваційної сфери тощо.

Основна мета статті полягає у теоретичному аналізі проблеми професійного становлення майбутнього практичного психолога та виділенні основних стратегій подальшого емпіричного дослідження цього феномена.

Відповідно до сучасних уявлень, Я-концепція має більш складну структуру, а саме:

– тілесний образ Я, до складу якого входять актуальне суб'єктивне сприйняття як зовнішності, так і здатності до функціонування; інтерналізовані психологічні чинники, які є результатом емоційного досвіду індивіда; соціологічні чинники, пов'язані з реакціями соціума на індивіда; ідеальний образ тіла;

– теперішнє Я як система привласнених особистістю в даний момент її життя якостей. Воно мотивує активність особистості, детермінує вибір найближчих цілей, адаптивних механізмів і стратегій;

– динамічне Я містить той тип особистості, яким індивід поставив перед собою мету бути, в його структурі центральне місце займають домагання особистості, її ідентифікація з ідеальними для неї людьми, ідентифікація з референтними групами;

– фантастичне Я передбачає уявлення особистості про те, якою вона хотіла б стати, якщо можна було б відволікатися від реальних умов життєдіяльності і розвитку;

– ідеальне Я містить у собі уявлення людини про той тип особистості, яким вона повинна була б бути, виходячи із засвоєних моральних норм, ідентифікацій і зразків;

– майбутнє Я передбачає уявлення індивіда про такий тип особистості, яким вона може бути;

– показне Я — це Я, виставлене напоказ, приховуючи якісь риси. Вони ситуативні, однак досить стійкі та багаторазово відтворюються у відповідних ситуаціях. Це, в першу чергу, адаптивно-захисні утворення особистості, вони частково фальшиві і мають більше схожості з ідеальним Я особистості, ніж з реальним;

– фальшиве Я — викривлене актуальне Я. Для підтримки фальшивих (але бажаних) Я особистість систематично використовує такі механізми, як самообман, дискредитація та витискування. Внаслідок цих процесів особистість набуває таких негативних рис самосвідомості і характеру, як побоювання негативної самооцінки, очікування негативного ставлення інших, нездатність до вчинків, які забезпечують самоповагу тощо.

Я-концепція особистості як розвинена і багатогранна система нагально потребує окреслення своїх сутнісних та змістовно-функціональних пара-

метрів. Це утворення викликає низку близькоспоріднених тлумачень або семантичних трактувань (образ Я, Я-конструкт, Я-образ, образ себе самого тощо). На наш погляд, найбільш раціональним підходом є синонімічне використання термінологічного інструментарію з обов'язковим авторським акцентуванням та виділенням досліджуваних аспектів.

Психологічне дослідження Я-концепції веде в галузь взаємостосунків індивіда та оточення. Ступінь цілісності, стабільності образу Я прямо пов'язаний зі ступенем гармонійності або дисгармонійності взаємовідносин з оточенням, в яких приймає участь особистість. Фактично, Я-концепцію можна розглядати як результат апробації людиною своїх самооцінок, домагань і соціально-психологічних очікувань в процесі життєдіяльності. Образ Я — це продукт суб'єктивного відображення особистістю самої себе, його специфічність обумовлена потоком непересічних життєвих ситуацій. Гнучкість соціальної координації дій кожної зрілої особистості ґрунтується на здатності формувати образ Я, а відносна стійкість її поведінки психологічно забезпечується значним впливом на світогляд узагальненого образу Я, зрілої та цілісної Я-концепції.

Час первинного оволодіння професією доводиться на юнацький вік, але найважливішим періодом розвитку професійної самосвідомості та відносно зрілої самооцінки є студентський вік. Цей період характеризується усвідомленням своєї індивідуальності, неповторності, інтимізації внутрішнього світу, а головне, саме в цей період формується професійна Я-концепція особистості. На думку Л. М. Мехайлюк, однією з найважливіших умов формування позитивного образу Я є відповідність професії когнітивному, емоційно-вольовому і поведінковому компонентам [5]. Внаслідок руйнування зв'язків між ними формується помилкове уявлення про своє професійне «Я».

З процесом адаптації особистості до професії пов'язана самооцінка. На етапі навчання, оволодіння професією самооцінка є нестійкою і часто неадекватною, що нерідко призводить студентів, особливо молодших курсів, до стресових станів, фрустрацій. За даними Л. М. Мехайлюк, першокурсники схильні переносити попередню самооцінку, яка склалася під час навчання у школі [5]. Автор вважає, що в даному випадку важливим є формування Я-концепції на етапі професійної підготовки. Професійна самосвідомість починає формуватися в процесі придбання людиною теоретичних знань і практичних навичок. Становлення особистості студента в процесі адаптації до умов навчання у вищому навчальному закладі викликає зміну інтересів, поглядів, ціннісних орієнтацій, життєвих планів, домінуючих мотивів.

Є. А. Клімов вважає, що самосвідомість професіонала містить: усвідомлення своєї приналежності до певної професійної групи, знання, думки, власну відповідність до певного еталону, знання людини та рівня її значущості в професійних групах, знання про свої сильні сторони та недоліки, бачення себе та своєї професії в майбутньому [3].

Розглядаючи особливості професійної Я-концепції, необхідно звернутися до положення, сформульованого Л. С. Виготським, про єдність свідо-

ності і діяльності. Виходячи з даного положення, саме діяльність обумовлює розвиток психіки. З ускладненням розвитку професійної діяльності суб'єкта відбувається вдосконалення взаємозв'язку з предметами і соціальним середовищем, обумовлене специфікою процесії, що сприяє розвитку професійної самосвідомості суб'єкта (К. О. Абульханова-Славська [1]). Професійна самосвідомість як складне психологічне утворення виконує важливу роль регулювання діяльності, за допомогою якої можлива оцінка професійних якостей, досягнень, планування, напрямів саморозвитку, формування професійно значущих якостей особистості професіонала. Залежно від рівня сформованості Я-концепції відбувається формування особистості професіонала у будь-якому виді діяльності. Як відмічають М. М. Богашов, М. І. Лукьянов та ін., професія сприяє виникненню у людини таких рис, поява і розвиток яких обумовлює дану діяльність. У формуванні професійної самосвідомості важливу роль відіграє формування ідентичності. У найбільш узагальненому розумінні ідентифікація — це уподібнення у формі переживань і дій певної особистості іншій особистості або моделі. За О. П. Белінською, ідентифікація, в першу чергу, — емоційно-когнітивний процес ототожнення суб'єктом себе з іншою людиною або групою людей [цит. за 3]. Під час навчання в групі людина порівнює себе з певною моделлю або зразком поведінки, які одночасно є значущими умовами переструктурування її самосвідомості і умовою формування професійної самосвідомості [2]. Професійна самосвідомість розглядається в науці як специфічний феномен людської психіки, що обумовлюється самореалізацією особистістю власних дій в професійній сфері шляхом усвідомлення професійних вимог, професійних можливостей і емоційного ставлення до себе як суб'єкта професійної діяльності. Вона містить в собі такі елементи, як образ професії, образ професіонала і образ себе як професіонала [2].

У структурі професійної самосвідомості на етапі навчання студента слід виділяти такий компонент, як образ майбутньої професії [3]. Це утворення виконує функцію інтеграції, об'єднуючи розрізнені знання і уміння, отримані в різних навчальних ситуаціях, в єдине цілісне уявлення про професію, що вивчається, складаючи тими самим професійний образ Я або професійну Я-концепцію. Формування професійної Я-концепції полягає у поєднанні різних відомостей про професію в одне ціле, встановленні їхніх взаємозв'язків, що дозволяє визначити значення кожного нового знання у відношенні до вже наявного, змісту основних структурних елементів (мета, предмет, засоби). У свою чергу, це змістовне збагачення стає способом розвитку самого образу професії, її насичення новими уявленнями, які вимагають нового узагальнення, формування концептуальних структур більш високого рівня (Т. П. Зінченко).

Аналіз досліджень М. М. Богашова, О. О. Бодальова, М. І. Лукьянова та ін. дозволяє виділити такі принципи розвитку професійної самосвідомості і професійної Я-концепції майбутнього фахівця в галузі практичної психології: принцип відповідності до умов діяльності висуває вимоги урахування всіх психофізіологічних особливостей, необхідних для визначен-

ня майбутньої професійної спрямованості особистості; принцип цілісності припускає формування професійної самосвідомості як нерозривного процесу розвитку особистості в єдності біологічного і психологічного, соціального і духовного, свідомості і самосвідомості, раціонального та ірраціонального; принцип діяльнісного підходу визначає важливу роль досвіду буття, професійної діяльності у формуванні професійної самосвідомості; принцип особистісно орієнтованого підходу до професійного становлення визначає обов'язковість уваги викладача до особистості студента, до його внутрішнього світу і відповідальності перед внутрішнім Я. Успішність формування професійної самосвідомості в процесі навчання характеризується адекватною Я-концепцією, самооцінкою, самовідношенням, гармонією внутрішнього світу людини та відчуттям власної гідності.

В основі позитивної професійної Я-концепції передбачаються такі якості, як самосприйняття, рефлексія, самопізнання, визнання і ухвалення оточуючими, емпатія, власна гідність, життєва активність, емоційна та інтелектуальна незалежність тощо [4].

Висновки. Таким чином, професійна Я-концепція особистості майбутнього практичного психолога є динамічним утворенням, а її формування, розвиток та зміцнення обумовлені чинниками внутрішнього і зовнішнього порядку. Соціальне середовище робить сильний вплив на формування професійної Я-концепції, переважно у вигляді спеціально організованого навчання у вищому навчальному закладі. Основними принципами розвитку професійної самосвідомості і професійної Я-концепції майбутнього фахівця виступають принцип відповідності до умов діяльності, принцип цілісності, принцип діяльнісного підходу, принцип особистісно орієнтованого підходу до професійного становлення.

Перспективи подальшого розвитку проблеми полягають у створенні програми емпіричного дослідження даної проблеми та укладенні методичного комплексу, адекватного меті та завданням дослідження.

Список використаних джерел та літератури

1. Абульханова-Славская К. А. Деятельность и психология личности / К. А. Абульханова-Славская. — М.: Наука, 1980. — 334с.
2. Бодалев А. А. Общая психодиагностика / А. А. Бодалев, В. В. Столин. — СПб.: Речь, 2003. — С.346–403.
3. Климов Е. А. Образ мира в разнотипных профессиях / Е. А. Климов. — М.: Изд-во МГУ, 1995. — 223с.
4. Кон И. С. В поисках себя / И. С. Кон. — М.: Педагогика, 1984. — 336с.
5. Мехайлюк Л. М. Особливості становлення професійної самосвідомості студентів художніх факультетів в освітньому середовищі / Мехайлюк Л. М. // Актуальні проблеми психології. — Київ, 2006. — Т. 7. — Вип.9. — С. 45–49.
6. Спиркин А. Г. Сознание и самосознание / А. Г. Спиркин. — М.: Политиздат, 1982. — 300 с.

References

1. Abulhanova-Slavskaya K.O. Deyatelnost I psihologiya lichnosti [Activity and psychology of personality], 1980, 334p.
2. Bodaliyov A. A. Obcshaya psihodiagnostika [General psychoactivator], 2003, p. 346–403.

3. Klimov E. A. *Obraz mira v raznotipnih professiyah* [The world character is in different professions], 1995, 223 p.
4. Kon I. S. *V poiskah sebya* [In search of itself], 1984, 336 p.
5. Mehayluk L. M. *Osoblivosti of stanovlennya profesiynoi samosvidomosti studentiv hudobnih fakultetiv v osvithniomu seredoicshi* [Features of becoming of professional consciousness of students of artistic faculties are in an educational environment], 2006, p. 45–49.
6. Spirkin A. G. *Soznanie I samosoznanie* [Consciousness and self-consciousness], 1982, 300 p.

Ямницький А. В.

аспірант Южноукраїнського
національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського

**ОСОБЕННОСТИ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ Я-КОНЦЕПЦИИ
БУДУЩЕГО ПРАКТИЧЕСКОГО ПСИХОЛОГА**

Резюме

Статья посвящена исследованию основных особенностей Я-концепции личности будущего практического психолога, связанной с профессиональной учебой. В статье раскрываются наиболее распространенные подходы к изучению профессиональной Я-концепции личности и основные теоретико-методологические принципы, которые позволяют углубить этот процесс.

Ключевые слова: сознание, самосознание, самосознание профессионала, профессиональная Я-концепция личности.

Yamnicky Aleksandr

graduate student of the of South of Ukrainian K. D. Ushinsky national
pedagogical university

**FEATURES OF PROFESSIONAL SELF-CONCEPTION OF FUTURE
PRACTICAL PSYCHOLOGIST**

Abstract

The article is devoted research of basic features of Self — konception of personality of future practical psychologist, related to the professional studies. In the article the most widespread going open up near the study of professional Self — konception of personality and basic rteoretical-metodological principles which allow to deepen this process.

Trade education, as a sphere of life of man and society, has in the order possibilities of forming of the valued orientations, senses adequate to the humanistic, moral reference-points of community development. It is important, that for a professional practical psychologist a man, client, came forward not as means of achievement of aims, not as at' екр manipulations, but as equal in rights unique personality. A practical psychologist comes forward for a client as an authoritative figure, he as though then more successful and more expert in life. Therefore forming of him professional consciousness comes forward as a guarantor of grant quality psychological services.

In basis of positive professional Self — konceptionsuch internalss as самосприйняття, reflection, self-knowledge, confession are foreseen and by an acceptance surrounding, емпатія, own dignity, vital activity, emotional and intellectual independence and others like that. Thus, professional Я-концепція of personality of future practical psy-

chologist is dynamic education, and her forming, development and strengthening is conditioned by the factors of internal and external order. A social environment renders strong influence on forming of professional Self — konception, mainly, as the specially organized studies in higher educational establishment.

Key words: consciousness, selfconsciousness, consciousness of professional, professional Self-konception of personality.

Стаття надійшла до редакції 31.03.2014